



Ekrem Buğra
Ekinci

Prof. Dr.,
Marmara
Universitesi
Hukuk
Fakültesi
Öğretim Üyesi

Ekrem Buğra Ekinci

FETİHLERDEN İSYANLARA YENİÇERİLER



OSMANLI GAZA DEVİRLERİNİN ROMANTİK VE İHTİŞAMLİ SEMBOLÜ OLAN YENİÇERİLER MERKEZDEKİ ASKERİ TEŞKİLÂTIN DA ÇEKİRDEĞİNİ OLUŞTURUYORDU. HASSA ORDUSU OLUP BİRÇOK SAVAŞTA PADİŞAHIN YANIBAŞINDA BULUNAN YENİÇERİLER NASIL OLDU DA DARBELERE VE KATİLLERE BULAŞIR OLDU. İŞTE BÜTÜN TEFERRUATIYLA YENİÇERİLER...



Osmanlı kara ordusu, merkezî ve mahalli olmak üzere iki kısımdır. Merkezdekiler kapıkulu askerleri ve diğerleri de eyalet askerleri olarak bilinir. Kapıkulu askerleri, ağır piyade, ağır süvari, topçu, istihkâm ve levâzım sınıflarından oluşan profesyonel bir ordudur. Eyalet askerleri ise, hafif süvari ve piyadedir. Hunlardan beri Türk ordusu hep yaya ve süvari olmak üzere iki kısımdan teşekkül eder. Osmanlılar, orduyu kontrol altında tutarak bunun hükümet içinde bir nüfuz gücü teşkil etmesini istememiş; öte yandan askerlik vazifesinin istihsalini (üretimi) sekteye uğratmamasını arzulamıştır.

Devletin varlık sebebi gazâ ruhu olduğu için ordu Osmanlı tarihinde çok mühim bir rol oynamıştır. Klasik devirde Osmanlı ordusu, üstün teçhizat ve harp teknikleri, süratli hareket ve istihkâm üstünlükleri; disiplini ve icabında ağır meşakkatli şartlara kolayca tahammülü cihetiyle emsallerinden üstün görülmüştür.

Ordunun esasını eyalet askerleri teşkil ettiği ve harpte de esas faaliyeti onlar gösterdiği halde; sayıca az ve vazifeleri de muayyen olan kapıkulu askerleri, bilhassa yeniçeriler Osmanlı gazâ devirlerinin romantik ve ihtişamlı sembolü olmuştur. Tablolarda o tasvir edilmiş; şairler ondan ilham almıştır. Yahya Kemal'in "Vur pençe-i âlideki şimşir aşkına" diye başlayan meşhur şiiri, "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel" başlığını taşır. Jeopolitik vaziyeti sebebiyle harblerin hiç eksik olmaması, Osmanlı maliyesini çok ağır şekilde zaafa uğratmış; biraz da bu sebeple Avrupa'daki teknik ilerlemelerin takip edilememesi, ordunun vurucu gücünü zayıflatarak zamanla onu politize etmiştir. Osmanlı tarihinde nadir görülen sulh devreleri, askerî ihtilallerle son bulmuştur. Bu cihetten tarihteki islahat hareketlerinin öncelik merkezini ordu teşkil etmiştir.

Kapıkulu askerleri, padişahın hassa ordusunu teşkil eder. Padişah kapısının kulu oldukları, yani münhasıran padişaha hizmet ettikleri için bu isimle anılır. Devletin yüksek kademeli mercilerine kapu (kapı) denirdi. "Devlet kapısı" tabiri hâlâ halkın dilinde gezer. Bir yüksek devlet merciini

uhdesinde tutan zata hizmet edenlere de "kapı halkı" denir.

Orta Asya Türk devletlerinde ve Memlûk Devleti'nde de mevcut olan bu teşkilat, Osmanlılar'a Selçuklular'dan geçmiştir. Orhan Gazi (veya bir rivayette Sultan I. Murad), yaya ve müsellemlerle piyade ve süvari sınıflarını teşkil etti. Yayalar, ücretli olarak sefere gider; sulh zamanında (hazerde) hususî işlerle (meselâ ziraatle) meşgul olurdu.

Vezir Alaaddin Paşa'nın 1328'de yaptığı gümüş para nizamı ile yaya ve müsellemlerle birlikler kurduğu askerî teşkilat ve askerlerin kırmızı yerine beyaz börtü giymesine dair üniforma kanunları, Osmanlı hukuk sisteminde örfî hukukun ilk numunelerindendir. Bundan evvel askerî faaliyetler Türkmen aşiretine bağlı gönüllü birliklerle yürütülüyordu. Bunlar ihtiyaç zamanı silah altına alınan gayri-muntazam birliklerdi.

Asker mi? Tüccar mı?

Kapıkulu askerlerine her üç ayda bir merasimle ulufe adıyla maaş verilir; ayrıca her padişah tahta çıktığında cülûs bahşişi alırlar. Subay olmadan evlenmeleri hükümdarın iznine tâbidir. Bu takdirde evlerinde yaşarlar. Kapıkulu askerinin çocuklarına da kuloglu denir ve icabında Acemi Ocağı'na alınır. Bunlara maaşları kifayet etmediği için, sulh zamanlarında ticaret ve esnaflıkla uğraşmışlar; bu da ocağın bozulmasında amil olmuştur. Kapıkulu askerleri, ihtiyarladıkları zaman oturak adıyla bir tekaüt maaşı alırlar; öldükleri zaman vârisleri yoksa malları ocağın orta sandığına kalır. Bu sandık, para vakfî statüsünde, askerlerin aidatları ile kurulmuş bir yardım sandığıdır. Kapıkulu askerlerinin mevcudu giderek artmış; Sultan Fatih'in ilk zamanlarında sayısı üç bin ve Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatında yarısına yakını yeniçeri olmak üzere 20 bin iken, Sultan IV. Murad devrinde de 100 bine yükseldiği görülmüştür. Bu padişah, mezkûr sayıyı yarıya indirmeye muvaffak olmuşsa da sonra yine artmıştır. Bu da hükümetin Ocak üzerindeki hâkimiyetini iyice zayıflatmıştır. Son zamanlarda Ocak nizamı



Pençik Yetmeyince...

Osmanlı Devleti'nin fütûhâtının genişlemeye başladığı Sultan I. Murad zamanında daimi ve maaşlı bir orduya ihtiyaç duyuldu ve Osmanlı ordusu yeni baştan tanzim olundu. Bunun için harbde esir edilip devletin hissesine düşen pençik oğlanlarından asker yetiştirilmeye başlandı. Pençik, beşte bir demektir. Harb esirlerinin beşte biri, şer'î hukuka göre devlete aittir. Bu sistem Karamanlı Kara Rüstem adında bir âlimin tavsiyesi üzerine Çandarlı Kara Halil Paşa tarafından tanzim edilmiştir.

Pençik oğlanlarının yetmediği Fetret Devri'nden itibaren, Balkan halklarından aynı vasıfta çocuklar devşirilmiş; buna devşirme usulü denmiştir. Bunların önce Müslüman Türk çiftçi ailelerinin yanında Türkçe ve İslâmiyet'i öğrenmesi temin edilir; birkaç sene sonra acemi oğlanlar mektebinde usul öğretilir. Ardından da ihtiyaca göre Kapıkulu ve Bostancı ocaklarına yahud donanmaya verilir. Fizik ve zekâsıyla öne çıkanlar da saraydaki Enderun-i Hümayun mektebine gider. Acemi oğlanlar mektebine alınmaya elverişli görülmeyenler tophane veya cebehaneye gönderilir. Devletin başı olan padişahın kulu mesabesinde görüldüğü için bunlara kapıkulu denilmiştir.

Yaya ve müsellemler de önce geri hizmetlerde muhafaza edilmişse de; 16. asır sonlarında lağvolunup, çiftlikleri timara bağlanmıştır.

Kapıkulu askerlerinin menşee ve fonksiyon itibariyle benzerlerine, peditatus (piyade) ve equitatus (süvari) adıyla Romalılarda; leibgardist (muhafız) adıyla Avusturya'da ve streltsiy (tüfekçi) adıyla Rusya'da da rastlanmaktadır. Harb esirlerinden, timarlı sipahiler tarafından cebelü olarak istihdam edilenleri de vardır.

zaafa uğradıktan sonra, ağalar, devşirme prensiplerine aldırmadan, ocağa rastgele çocuk kaydetmeye başlamışlardı. Vak'a-i Hayriyye zamanında (1826) kâğıt üzerinde 100 bini bulmuştu.

Kapıkulu askerleri, acemi, yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı ve sipahi ocaklarından teşekkül eder. Acemi ocağında, diğer ocaklara asker yetiştirilir. Yeniçeriler, ağır piyade sınıfıdır. Donanmada bunun karşılığı deniz piyadesi olarak azebler vardır. Deniz azeblerinden başka yaya ve kale azebleri vardır. Bunlar muharebelerde ok ve tüfenk atarak düşmanı karşılamakla vazifelidir.

Cebeci ocağı, harp silah ve levâzımâtını temin edip muhafaza eder; cepheye taşır. Topçu ocağı, top dökmek ve muharebede kullanmak üzere faaliyet gösterir. Büyük topları seferlerde taşımaları için top arabacıları ocağı da kurulmuştur. Cebeci ocağının iki kısmından biri olan humbaracı ocağı, humbara denilen ateşli silâhı imal eder ve muharebelerde kullanır. Cebeci ocağının ikinci kısmı olan lağım-cılar da muharebe zamanında kuşatılan kaleleri yıkmak için lağım yapar.

Ağır süvari sınıfını teşkil eden kapıkulu süvarileri (sipahiler) de iyi at biner; usta kılıç kullanır ve ok atarlar. Hizmetleri dolayısıyla 17. yüzyılın ortasına kadar hayli itibarlı olan süvari bölükleri, Sultan IV. Murad ve Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa devrinde çıkan sipahi isyanları sebebiyle eski itibarlarını kaybettiler.

Sultan Kanunî devrinde yedi bin kişi iken, 16. asır sonunda sayıları yirmi bini buldu. Kapıkulu süvarileri, Sultan II. Mahmud tarafından lağvedilmiştir.

Kapıkulu Ocakları'nın başında yeniçeri ağası bulunur. Yeniçeri ağası önceleri Ocağın içinden seçilirdi. Sonraları saray ağalarından tayin edilmeye başlanmıştır. Sonra çeşitli zabıter gelir.

Kapıkulu piyadelerinden (yeniçerilerden) bir kol, sulh zamanında, şehrin inzi-batından mesuldür. İstanbul'da çıkan yangınları söndürmek de yeniçerilerin vazifesidir. Sefarethanelerin ve Divan-ı Hümayun'un muhafızlığını yaparlar. Yeniçeriler, nöbetleşe olarak taşralarda kale muhafazasında bulunurlar. Seferde ise otağı etrafından ayrılmayarak padişahı muhafaza eder; muharebenin şiddetlendiği zamanlarda harbe iştirak ederler.

Halktan gençler de Yeniçeri Ocağına maaşsız gönüllü yazılabilir. Bunlar da ocağın serkeş hareketlerde bulunarak bozulması-

nın sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Rivayete göre, kuruluşunda Hacı Bektaş Veli bu orduya dua ederek yeniçeri adını vermiştir. Çeri, asker demektir. Bu hâdise, Yeniçeri Ocağı'nda Bektaşî kültürünün hâkimiyetini tevlid etmiş; ancak zamanla bazı Bektaşî tekkelerinin, Safevî dailerinin (ajanlarının) propagandaları neticesinde tefessühü de aynı şekilde Yeniçeri Ocağı'na aksederek devletin yıkılışında mühim bir âmil olmuştur. "Kızıl Elma kapusunun feth eder iken nacağı/Ne revadır bozula Hacı Bektaş Ocağı" mısraları meşhurdur. Mamafih Yeniçeri Ocağı ile Hacı Bektaş Veli arasında bir iribat olamaz. Hacı Bektaş Veli, 1271 senesinde vefat etmiştir. Yeniçeri Ocağı Orhan Gazî'nin son veya Sultan I. Murad'ın ilk zamanlarında kurulmuştur. *Kanun-ı Yeniçeriyân'* da, acemi oğlanı toplanmasına dair kanunun, Hacı Bektaş evlatlarından Timurtaş Dede ve vezir Bektaş Paşa'nın reyleriyle yapıldığı ifadesi, bu yanlış rivayete yol açmış olsa gerektir. Mamafih Osmanlı Hükûmeti, şan, şeref, toprak, ganimet ve esir değil; ilâ-i kelimetullah, yani Allah'ın adını yeryüzüne yaymak mukaddes misyonunu daima hatırlatmak üzere, Ocak'ta tasavvuf kültürünün hâkimiyetini hedeflemiş; bir tarikat şeyhi, Ocak'ta hizmet etmiştir.

Kazan kaldırma

Ne kadar güçlü esaslara dayanırsa dayansın, silahlı bir güç, kendisini otoritenin üzerinde görmeye meyillidir. Kapıkulu Ocağı da herhangi bir memnuniyetsizlik hâlinde ayaklanmıştı. Yemek yedikleri kazanı ortasından bir çubuk geçirip sırtlayarak bu memnuniyetsizliği ifade ettikleri için, yeniçeri isyanları "Kazan kaldırma" diye meşhurdur. İlk kazan kaldırma hadisesi daha Sultan Fatih saltanatının başında paranın ayarını düşük buldukları gerekçesiyle cereyan etmiştir. Kapıkulu Ocağı, bazen bürokratları ve bazen de ilmiye sınıfını yanlarına almak suretiyle hükûmet darbeleri yapmış; padişahların tahttan indirilmesinde, hatta katledilmesinde mühim bir rol oynamıştır. Böylece nüfuz grupları tarafından kulanılan Ocak, devlet içinde devlet hâline gelmiş; padişah ve hükûmetler buna söz geçiremez olmuştur. Yeniçeriler esnaflıkla meşgul olmaya başlamış; kanunları hiçe sayarak askerken evlenip çocuk çocuğa karışmıştır. Askerlikle alakası olmayanlar, hatta suçlular

ocağa alınarak sayıları baş edilemeyecek kadar artmıştır. Sefere gitmemiş; yahut gittiği seferden de firar etmişlerdir. Ölmüş yeniçeriler bile sicilde hayatta gibi gösterilip maaşları tahsil olunmuştur. 17. asırdan itibaren savaş tekniğinin değişmesi ve ateşli silahların yayılması üzerine, vaziyetin erken farkına varan Sultan II. Osman, Anadolu'ya geçerek, gönüllü asker esasına dayalı bir ordu kurmak istedi. 18 yaşındaki padişahın niyetini haber alan kapıkulları, kendisini tahttan indirip feci bir şekilde öldürdü. İlk defa bir padişah tahttan indirilip üstelik katlediliyordu. Sultan İbrahim, Sultan III. Ahmed, Sultan II. Mustafa, yeniçeri isyanları ile tahttan indirildi; nice vezirler, yeniçeri palaları altında can verdi. Orduda ıslahat yapmak isteyen Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, yeniçerilerin şerrinden kurtulamayıp bu yolda hayatını verdi. Sonra gelen padişahlar, Yeniçeri Ocağı'na dokunmayarak teknik ıslahat yapmakla iktifa ettiler. Ancak bir kere padişah kanının tadını alan yeniçerilerin, artık kimseden pervası yoktu. Esnaf, haraca bağlanmış; kimse korkusundan sokağa çıkamaz olmuştu. Asker şerrinden hiç İstanbul'a gelmeyip, Edirne'de hüküm süren padişahlar olmuş; buldukları şehirlerde ordugâhi bile yağmaladıkları görülmüştür.

Kapıkulu askerinin Rus Muharebele- rindeki aczi üzerine, Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurdu. Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip Fransa'dan talim ve topçu subayları getirtti. Bu ordu, Suriye'ye saldıran Napolyon ordusunu Akkâ önünde yenerek rüşdünü isbatladı.

Ancak akubetlerinin iyi olmadığını hissedilen yeniçeriler, yeni usul talimin "gâvur âdeti" olduğu yaygarasıyla ayaklandı. Ardında Rus tahriki bulunan bu isyan neticesinde, padişah tahttan indirildi ve feci şekilde katledildi.

Bu padişahın yetiştirdiği Sultan II. Mahmud, tahta çıkınca, tarihten ders aldığı için, sessizce zamanı kolladı. Yeniçeri Ocağı kaldırılmadıkça memleketin selâmet bulamayacağını anladı. Bu padişah zamanında da yeniçeriler defalarca isyan ettiler. İstanbul'da yangınlar çıkardılar.

Kazan devrildi söndürdü ocağı

Padişah, evvela Eşkinci Ocağı adıyla yeni bir ordu kurdu. Bir yandan da Yeniçeri Ocağı içinden bazı subayları elde etti. Kendine sadık Rusçuklu Hüseyin Ağa'yı ocağın başına geçirdi. Ni- hayet beklenen gün geldi. Yeniçeriler, ayaklandı. "Yeni usul talimi istemeyiz. Biz, testiye kurşun atar, keçeye pala sallarız"



Devşirmenin hangi usule göre yapılacağına dair hazırlanmış kanunnâme.

diye saraya küstahça ultiatom gönderdiler. Padişah, devlet erkânını şeyhülislâmın konağında topladı.

Toplantıya katılanların ekserisi, kaldırmak yerine ocağın ıslahını teklif ettiyse de padişahın hislerine tercüman olan reisülküttabın tesirli konuşması ve vaktiyle Sultan III. Selim'in başına gelenler, herkesi iknaya yetti. Şeyhülislâm Tahir Efendi'den fetva alındı. Sancak-ı şerif çıkarılarak, zorbalara karşı cihad ilan edildi. Padişah, sefer kıyafeti kuşanıp, küçük yaştaki oğlu Şehzâde Abdülmecid Efendi ile vedalaştı.

Bir yandan padişaha sadık topçu, lağımci ve kalyoncu birlikleri, yeniçeri kışlalarını topa tuttu. Diğer yandan medrese talebeleri ve asırlardır yeniçerilerin elinden bizar olmuş halk, eline geçirdiği silahlarla bu cihada iştirak etti. Direniş kırılıp teslim olanlar, Sultanahmed Meydanı'ndaki divanhaneden alelusul muhakeme olunup idam edildiler. Kaçmaya çalışanlar katledildi; bazılarının cesetleri denize atıldı. Saklanmaya çalışan yeniçeriler, bir zamandır yaptırmayı âdet edindikleri dövmelerinden tanındı. Dövmesini kazıtanlar bile canını kurtaramadı. Yeraltı dehlizlerine saklanan veya bir kayığa atılanlar hayatta kalabildi.

O zaman İstanbul'da 10 bin yeniçeri vardı. Bu hâdise sırasında ölenlerin sayısı 3 bin kadardır. Şehirlerdeki yeniçeriler de aynı akıbete uğradı. Yeniçerilere ait mezar taşları bile kırılmış; bugün Aksaray meydanının yerindeki kışlalar, yerle bir edilmiştir. Kışlalarda, uygunsuz kadınlar ve ölü ceninler bulunduğu rivayet edilir.

BİR YANDAN PADIŞAHA SADIK TOPÇU, LAĞIMCI VE KALYONCU BİRLİKLERİ, YENİÇERİ KİŞLALARINI TOPA TUTTU. DİĞER YANDAN MEDRESE TALEBELERİ VE ASIRLARDIR YENİÇERİLERİN ELİNDEN BIZAR OLMUŞ HALK, ELİNE GEÇİRDİĞİ SİLAHLARLA BU CİHADA İŞTİRAK ETTİ.



Yeniçeri okçularını gösteren 16. yüzyıla ait bir minyatür.

Yeniçeri Ocağı'nı hatırlatan her şeye alerji duyulduğu için, altı asırlık Mehterhâne de lağvedildi. Hâdisenin en üzücü tarafı budur. Padişahı desteklediği halde, sipahi ocağı da lağvedilmiştir. 15 Haziran 1826 tarihinde vuku bulan hâdiseye Vak'a-i Hayriyye (Hayırlı Vak'a) adı verilir. İzzet Molla, bunu telmihen, "Kazan devrildi söndürdü ocağı" mısraıyla tarih düşürmüştür.

Yeniçeri Ocağı ile birlikte anılan Bektaşî tekkeleri kapatılarak, babalar tashih-i akâid (itikat düzeltmek) üzere Birgi, Hâdım gibi ilim merkezlerine sürgün edildi. Tekkeleri, tarihi silsile itibarıyla en yakın tarikat olan Nakşibendilere verildi. Bu hâdise, Bektaşîlerin, Nakşilere karşı kin duymasına sebep olmuş; İttihatçılar devrinde, intikamlarını almışlardır. İmparatorluğun mezarlarından Talat Paşa, Bektaşî idi. Sultan II. Mahmud'a "gâvur padişah" diyenler de Bektaşîlerdir. Henüz muntazam bir ordu kurulmadan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını bazı tarihçiler tenkit eder ve 1828 Rus mağlubiyetini buna delil gösterirler. Halbuki, Ocak kaldırılmadan evvel vuku bulan harblerin hepsinin, felâketle neticelendiğini gözden geçirirler. Nitekim Yunan İsyanı'nda hiçbir varlık gösterememişler; padişah Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Ocak kalsaydı da değişen bir şey olmayacaktı. İsyana katılmayan sadık birliklerden, hemen "Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye" adıyla yeni bir ordu kurulmuştur.

Sultan II. Mahmud, memleketi uçurumun kenarından alan çok büyük bir padişahdır. Bu muvaffakiyeti sebebiyle, "Devletin İkinci Kurucusu" diye anılmıştır. Onun ıslahatı, elzem ve millî bünyeye uygun olmuştur. Yeniçeriler, vicdanlarda o kadar derin bir yara meydana getirmiştir ki sancak açıldığı zaman, halkın topyekûn bu kıyımaya iştirak etmiştir. Padişah, elbette bundan başka bir yol bulamamıştır. Nitekim bir uzuv iltihaplanınca, ilaç verilir. Kangrene çevirirse, o uzuv kesilir; yoksa bütün vücudu mahveder.

Bu hâdisenin benzerine bir asır evvel Rusya'da da rastlanır. Çar Büyük Piyotr, Yeniçeri Ocağı'na çok benzeyen ve strelsiy (tüfekçi) denilen askerî sınıfı ortadan kaldırmıştı. Yeniçeri Ocağı kaldırılmış; ama elinde silah tutan gücün, siyasete müdahale an'anesi bitmemiş; Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid, askerî komplolarla tahttan indirilmiştir.

